

STROOM 6 MET MEDIA MEER MENS?

vier dagen werken met foto, video en bandrekorder in het kader van emancipatorisch moedertaalonderwijs

Jan Sturm

In zijn verslag van stroom 6: Emancipatie van het medium in het onderwijs konstateert Jan Sturm dat het nog niet zo eenvoudig is een duidelijk verband te leggen tussen emancipatorisch (moedertaal)onderwijs en het gebruik van allerlei a.v.-media door de leerlingen in de klas. Hij wijst op een alternatief: een kritisch-evaluatieve verwerking van teksten (waarbij hij bijvoorbeeld ook t.v.-programma's rekent) op basis van een analyse-apparaat dat door de leerlingen zelf ontwikkeld wordt.

1 Zaterdagavond laat. In een klein kamertje, ver van de geneugten van de bar is een zestal mensen nog hard aan het werk: ze halen foto's uit een emmer water, drogen die op een apparaat, waarvan je het bestaan niet vermoedde, bespreken de foto's en komponeren ze tot twee verhalen.

'Maar als je ze zo legt, loopt de hoofdpersoon ineens de andere kant uit! '

'Daar hebben we bij het opnemen niet aan gedacht, zeg'.

'Nieuwe opnames maken? Nee, dat kan niet meer. Nou, dan maar zoeken naar een andere oplossing; zo kan het niet'.

De beelden van de kleine monitor weerkaatsen in de ogen: je wil wel kijken als je jezelf ineens ziet verschijnen in beeld, druk diskussiërend over de problemen van de Leidse binnenstad.

'Als we hier nu afbreken en die foto's opnemen, die we in de binnenstad gemaakt hebben? '.

'Ja, die ene van die lege kantoorflat en dan daarbij het kommentaar van die voorlichtingsambtenaar, dat we op de band hebben staan! '

Krachtige orgelmuziek - Bach op z'n best - klinkt uit de luidspreker: inleiding op een interview met Kokonvoorzitter Fons Ravensloot. Er worden harde noten gekraakt in het gesprek. Na afloop van de opname wordt er nog lang doorgepraat: Gek dat zo'n interview aanleiding is tot zo'n open en fundamenteel gesprek.

Drie 'beelden' van het VON-congres 1975, uit stroom 6: *Emancipatie van het medium in het onderwijs*. Zoveel is duidelijk: er is hard en enthousiast gewerkt met bepaalde media. De produkten van dat werken bleken voor de deelnemers aan deze stroom alleszins acceptabel. Maar de vraag waar het in dit verslag om draait, moet natuurlijk luiden:

Wat is er uit de ervaringen die de deelnemers hebben opgedaan, van de inzichten die ze verworven hebben, van de uitwerking van ideeën, die voor en tijdens de stroomactiviteiten opgekomen zijn en van de informatie die voor en op het congres verstrekt en verwerkt is, overdraagbaar naar andere leraren die ernaar streven emancipatorisch taal-

onderwijs te geven?

In het licht van deze vraag zal het duidelijk zijn, dat ik hieronder geen chronologisch verslag geef, dat de gebeurtenissen op de voet volgt. Eerder toets ik mijn ervaringen, die ik opgedaan heb door een gedeeltelijke participatie in de stroomactiviteiten, door observatie en door gesprekken te voeren met enkele deelnemers en de stroomleiding, aan de opvattingen over emancipatorisch taalonderwijs zoals die door de kernkoken hier en daar zijn geformuleerd en door mij verwerkt¹.

2 Voor alle duidelijkheid zal ik eerst stroom 6 in een wat breder kader plaatsen. Op vorige kongressen is er ook met media gewerkt; toen ging het specifiek om de taal van de film en de verhaalstructuur in de film². In deze lijn paste stroom 6 zeker niet³. De aanleiding tot deze stroom was een t.v./radio-serie, die de N.O.T. samen met *School en Wereld* heeft opgezet en gerealiseerd. De serie heette: *De school in jouw leven* en is tussen 9 en 25 april 1975 in de schooltelevisie uitgezonden⁴. De opdracht voor deze serie luidde:

- 1 Het ter discussie stellen van de school zelf door de leerlingen, ouders en onderwijzers van de basisschool.
- 2 Het op verschillende manieren zichtbaar (tv) en hoorbaar (tv + radio) maken van deze discussie op aan de leerlingen aangepaste wijze.

Als doelstellingen van het programma golden:

- 1 Het gaat erom te laten zien hoe kinderen zichzelf ontdekken aan hun omgeving: klas, school, onderwijzer, ouders, buurt, kerk etc.
- 2 Hoe de school funktioneert als WERKPLAATS, als instrument dat door de leerling wordt gehanteerd om bezit te nemen van zijn omgeving.
- 3 De kijkers en luisteraars moeten worden geboeid door de IDENTIFICATIE van zichzelf in hetgeen ze zien en horen, of het programma moet bij de kijker/luisteraar de vraag oproepen waarom het bij hem niet zo is.

School en Wereld, dat de mensen leverde die het programma voor stroom 6 opzetten en uitvoerden, karakteriseert zichzelf als volgt:

‘Een beweging waarin mensen zich bezighouden met de mondiale (= wereld) aspecten van het onderwijs. Vanuit de bezorgdheid dat de huidige westerse maatschappij de kloof tussen arm en rijk steeds groter maakt, wil School en Wereld naar een vernieuwing van die maatschappij en wel zodanig dat daarin weer plaats is voor gelijke kansen voor iedereen. Om tot deze vernieuwing te komen heeft de beweging het onderwijs als werkterrein gekozen, omdat hier de basis ligt voor nieuwe structuren’.

Er waren twee motieven voor School en Wereld om aan het N.O.T.-project *De School in jouw leven* mee te doen:

- 1 ‘Op de eerste plaats is dat het onderwerp van de serie: het ter discussie stellen van de school door de kinderen zelf.
- 2 Op de tweede plaats is het de mogelijkheid die hierbij geboden wordt om het communicatiemedium terug te brengen naar zijn oorspronkelijke plaats: communicatiemiddel, d.i. over en weer (alleen maar overdrachtsysteem).

Voor zover ik het uit gesprekken met de stroomleiders begrepen heb, was vooral het

laatste motief, ook datgene wat School en Wereld ertoe deed besluiten medewerking te verlenen aan het VON-congres. Dat klopt althans ook met de informatie uit de kongres-folder die op de vraag: Wat proberen we te bereiken? Antwoordt:

‘We zouden graag willen bereiken dat de audio-visuele hulpmiddelen de plaats gaan innemen die hen toekomt. Dat wil zeggen dat wij weer een kommunikatiemiddel worden, d.i. over en weer. Door inzicht te krijgen in de theorie en de praktijk van de media, kun je deze ontsluiten: emancipatie, zowel van de consument, als van het instrument, maar ook van de personen achter het medium’.

We moeten dus duidelijk drie aspecten aan de emancipatorische activiteiten in stroom 6 onderscheiden:

- 1 *De emancipatie van de consument.* Blijkens de voorinformatie kunnen we een consument als geëmancipeerd beschouwen als hij kan ‘onderscheiden op welke manier de media, of liever de mensen achter de media, bezig zijn invloed uit te oefenen op hun gehoor’. Dit moet er dan toe leiden dat de consument ‘een persoonlijke houding bepaalt ten opzichte van de media’.
- 2 *De emancipatie van het medium.* Erg duidelijk over dit proces is de voorinformatie niet. Af te leiden is dat het medium onttrokken moet worden aan de macht van de kleine groep van ‘bedienaars van het medium’ die leven ‘in een eigen bijna ondoordringbare sfeer en zelf bepalen wat wel of niet goed is voor de massa’. Anders gezegd: ‘Het medium zal teruggebracht moeten worden naar de gemeenschap voor wie het bestemd is, en behoort niet aan de enkeling die het ongevraagd zijn taal laat spreken’.
- 3 *De emancipatie van de personen achter het medium.* Er zijn maar weinig geëmancipeerde ‘bedienaars van het medium’ leert ons de voorinformatie. Ze zijn erdoor gekenmerkt dat ze ‘het medium inderdaad in functie van de (mens-)gemeenschap hanteren vanuit de sociale bewogenheid om tot betere sociale verhoudingen te komen’.

Een belangrijke werkhypothese van de stroomleiding lijkt me dat deze emancipatieprocessen op gang gebracht worden door ‘zelf het medium ter hand te nemen en al doende de mogelijkheden die de verschillende media in zich hebben te ontdekken’.

- 3 Zo zachtjesaan rijst natuurlijk de vraag: Wat heeft het (moedertaal)onderwijs hier nu mee van doen? Allereerst kun je konstateren: ‘Binnen het onderwijs wordt al steeds meer gebruik gemaakt van audio-visuele hulpmiddelen. Op veel scholen is dure video en/of geluidsapparatuur aanwezig, al of niet op aandrang van verkooplustige fabrikanten en importeurs. Ook de schoolradio- en televisie-uitzendingen bevestigen deze behoefte en vinden veelal gretig aftrek op de scholen als een aardige aanvulling op het leerpakket. Men ontkomt niet aan de indruk dat de apparatuur vaak als iets exclusiefs gebruikt wordt, in plaats van dat het aangewend wordt om de exclusiviteit van het medium door te prikken’. De konklusie ligt voor de hand: de media zijn in de scholen aanwezig, gebruik ze dan goed, d.w.z. gericht op de emancipatie van consument, medium zelf en producent; m.a.w. laat de leerlingen zelf de media gebruiken.

Er komt nu zelfs een vierde emancipatorisch aspect in het vizier: de media moeten in het onderwijs zo gebruikt worden dat ze bijdragen tot ‘de individuele en sociale mens-

wording van de leerling (. . . zo) dat de leerling de kans krijgt zijn eigen geschiedenis te maken'.

'Het kind dat naar school gaat moet daar kunnen ontdekken welke mogelijkheden het in zich heeft en hoe het deze samen met anderen kan ontwikkelen om bewust een plaats in de maatschappij in te nemen die het zelf gekozen heeft. De jongen of het meisje heeft er recht op te weten hoe de maatschappij reilt en zeilt, en het heeft het recht te kiezen of het in zo'n soort maatschappij wil leven en werken, of niet. Als het kind het niet eens is met de maatschappij, moet het de kans hebben er naar eigen inzicht aan te werken dat deze anders wordt'.

Het bovenstaande lezend, kun je natuurlijk niet ontkennen dat hier charmante en vriendelijke gedachten worden geformuleerd over de doelstellingen van het onderwijs in het algemeen; doelstellingen waarmee iedereen het, vrij vaag als ze zijn, wel eens kunnen zijn. Maar er schuilt een levensgroot gevaar in deze formulering. Als de leerling te weten is gekomen dat het reilen en zeilen van deze maatschappij impliceert dat macht en bezit geconcentreerd zijn bij een kleine groep, die d.m.v. geweld en onderdrukking de status quo handhaaft, heeft hij het recht, ertoe bij te dragen deze structuur te bevestigen en blijkbaar niet de plicht mee te helpen deze onmenselijke situatie te veranderen.

Maar goed, we moeten niet al te wantrouwend zijn; daarom citeren we met instemming dat we 'uiteindelijk tot betere sociale verhoudingen moeten komen', 'dat de ongelijke verdeling in de wereld onrechtvaardig is, dat je de maatschappij moet veranderen die ten koste gaat van deze ongelijkheid zichzelf in stand houdt'.

Hoe noodzakelijk en/of efficiënt en mogelijk het nu is, ter bereiking van deze doelen de media en met name de audio-visuele, als foto-camera, video en bandrekorder, te gaan gebruiken in de klassesituatie, op de manier zoals dit op het kongres gebeurde, beoordeelde de lezer zelf, als hij dit verslag uit heeft.

Nu dan het moedertaalonderwijs binnen deze stroom. Noch de folder, noch de voorinformatie wijden enige aandacht aan dit aspect; dat mag in het kader van de VON- en Kokon-doelstellingen op zijn minst vreemd genoeg worden. Vooral de folder maakt op ondubbelzinnige wijze duidelijk dat stroom 6 zich eigenlijk bezighoudt met algemeen-onderwijskundige problemen: 'Iedereen zal zich wel eens afgevraagd hebben: 'Wat moet ik met dat ding in de klas?' (Bedoeld is: het tv-toestel-S). En: 'We willen proberen in de groep iets met de media te gaan doen, en dit dan op zo'n manier dat ieder voor zich er in zijn dagelijkse praktijk op school wat aan heeft'.

Ook uit de gesprekken met de stroomleiding blijkt dat juist de relatie tussen (emancipatorisch) moedertaalonderwijs en 'emancipatie' van het medium in het onderwijs' niet zo diep doordacht is. Natuurlijk, er zijn raakpunten! Althans, er zijn overeenkomsten tussen het gebruik van taal en het gebruik van media:

- 1 Aan alle spreken en schrijven liggen visuele beelden ten grondslag, die je wilt communiceren. Als je je met visuele taal bezighoudt, raak je dus de basis van het spreken en schrijven. Het voordeel van visuele taal is, dat die veel direkter is als verbale taal en dus minder belemmeringen hoeft te overwinnen. (Ik kan niet nalaten op te merken dat de zgn. 'picture-in-the-mind-hypothese' nog steeds niet bewezen is; wel zijn er - met evenveel recht - heel andere hypothesen geformuleerd-S)

- 2 Verbale taal en visuele taal zijn beide communicatiemiddelen die frekwent in het maatschappelijke leven gebruik worden.
- 3 Beide communicatiemiddelen maken in de maatschappelijke realiteit heel vaak gebruik van *versluitingstechnieken* om machtsstructuren te verbergen.
- 4 Beide communicatiemiddelen worden gemakkelijk gemonopoliseerd door kleine groepen. In beide gevallen worden dan dezelfde strategieën gebruikt. Het mediagebruik wordt moeilijk gemaakt door het stellen van hoge (technische) kwaliteitseisen: 'Televisie moet vlekkeloos op het scherm komen, films moeten volgens bepaalde wetten gemonteerd zijn, schakelklikken in geluidsbanden zijn uit den boze'. Zo wordt het (schriftelijk) taalverkeer bemoeilijkt door spellingseisen, grammatikale eisen en tekstopbouwseisen.
- 5 Zowel taalgebruik als mediagebruik bieden ruimschoots de gelegenheid de situatie van de leerlingen en hun ervaringen daarin centraal te stellen als uitgangspunt voor het onderwijs.

Wat je nu eigenlijk kunt konkluderen uit deze overeenkomsten - misschien zijn er nog wel meer te verzinnen - blijkt tenslotte niet belangrijk. Evenmin lijkt de vraag: Wat voor taak heeft de moedertaalleraar in het proces van de 'Emanipatie van het medium in het onderwijs' erg relevant. Immers, in de opvatting van School en Wereld staat het *totaliteitsonderwijs* centraal; daarin is de vakkensplitsing opgeheven en worden leer-effecten niet meer geëvalueerd in vakspecifieke kaders.

Al met al hoefde niemand zich dus te verbazen over een uitspraak als: 'Natuurlijk kan deze stroom even goed op een kongres van scheikundelaren draaien' en 'We zijn in de eerste plaats gericht op het basisonderwijs'.

4 Een veel geprononceerder opvatting over het verband tussen moedertaalonderwijs en audio-visuele middelen ventileerde Jef Rademakers. Uitgenodigd door de stroomleiding, gaf hij een gastkollege *Taalbeheersing en audio-visueel media*. Hij onderscheidde binnen het moedertaalonderwijs drie functies:

- 1 de grammatikaleeraar of taalkundige;
- 2 de letterkundeleraar of letterkundige;
- 3 de kommunikatieleraar of taalbeheerser.

De laatste nu, bepleitte Rademakers, dient zich principieel bezig te houden met het a.v.-media-gebruik. Hij kan daarbij zich het best bedienen van een video-set (monitor, videorekorder, camera's, microfoons) omdat daaraan alle gebruiksmogelijkheden van de a.v.-media zijn te demonstreren. Volgens Rademakers is het gebruik van de a.v.-media op school tot nu toe eenzijdig benaderd vanuit twee vraagstellingen:

- 1 Hoe effectief kan de traditionele leerinhoud met a.v.-media worden overgebracht?
- 2 Hoe kunnen de a.v.-media gebruikt worden om de leerlingen te motiveren.

Als bezwaar tegen het huidige onderwijs geformuleerde Rademakers:

De leerling wordt nooit rechtstreeks met de werkelijkheid gekonfronteerd, maar steeds via (de selectie van) de leraar. Juist het gebruik van a.v.-media biedt de kans die direkte informatie te bewerken; daarbij kan de leraar begeleidend optreden, d.w.z. hij kan helpen bij het verwerken van negatieve ervaringen die zo'n harde konfrontatie met zich mee brengt.

Uit de vele gebruiksmogelijkheden van de video-set in het onderwijs (te weten: instruktie-middel, dokumentatiemiddel, observatiemiddel, toetsingsmiddel en praktisch werkmiddel) koos Rademakers vooral de laatste: daarmee zijn zijn kommunikatieve doelen het best te bereiken. Vandaar ook zijn stelling:

'Media-opvoeding is onderwijs in kommunikatieve vaardigheden; dat onderwijs gaat veel verder als het traditionele taalvaardigheidsonderwijs.

Ik laat nu de Samenvatting van het gastcollege taalbeheersing en audio-visuele media, volgen in de reactie van Rademakers zelf.

Waarom komen AV-media aan de orde in het kader van taalbeheersing?

- 1 Vakimmanente reden: taalbeheersing houdt zich bezig met analyseren en verbeteren van verbale kommunikatieprocessen en is als zodanig onderdeel van de kommunikatiewetenschap. Verbale en audio-visuele kommunikatie bestaan zelden los van elkaar. *Medium* is één van de fundamentele noties uit de kommunikatiewetenschap.
- 2 onderwijskundige reden: AV-media kunnen nuttige hulpmiddelen zijn bij taalbeheersing (= kommunikatie-)onderwijs op school.

AV-media zijn technische middelen, met behulp waarvan geluiden en/of beelden worden overgedragen. De video-installatie is een van de meest geavanceerde AV-media; vele onderwijskundige toepassingsmogelijkheden van andere AV-media zijn erin verenigd. Een complete video-installatie is eigenlijk een televisiestudio-in-de-dop. Voor velen is de televisie in onze samenleving het belangrijkste informatiemedium. Het werken met de video-installatie biedt inzicht in de structuur van TV-programma's en in televisie als belangrijk maatschappelijk medium. Het is een vorm van media-opvoeding.

Er zijn globaal 3 gebruiksmogelijkheden van AV-media in het algemeen en van de video-installatie in het bijzonder:

- 1 als onderwijsmiddel: het nieuwe middel wordt gehanteerd voor het aantrekkelijker of efficiënter overbrengen van traditionele leerinhouden (voorbeeld: een TV-programma over homonymie en synonymie) of het middel verschaft illustratie-, dokumentatie- en/of instruktie-materiaal bij traditionele lesstof (voorbeeld: het afspelen van het programma *Zienswijze* in de les diskussietechniek, het vertonen van gedramatiseerde letterkundige werken).
- 2 als leermiddel: het middel wordt gebruikt om traditionele vaardigheden (bijvoorbeeld interviewen, diskussieren, vergaderen, referaat of spreekbeurt houden) te trainen.
- 3 als praktisch werkmiddel: studenten of leerlingen hanteren zelf de apparatuur en maken samen programma's, daarmee anticiperend op de maatschappelijke gebruiksfuncties van zo'n modern elektronisch medium als televisie. Het gaat dus niet (alleen) om artistieke vormgeving in het kader van kulturele of kunstzinnige vorming. Doel is het verwerven van kommunikatieve vaardigheden in ruimere zin als onder 2 werden genoemd.

In het overigens boeiende betoog van Rademakers miste ik jammer genoeg een praktische uitwerking. Vooral ook het feit dat hij in zijn beschouwing uitgaat van de aanwezigheid op school van een complete video-set, doet afbreuk aan de praktische bruikbaarheid van zijn ideeën.

5 Uit de min of meer theoretische discussie die voorafging aan het praktisch werken, geef ik nu een aantal opmerkingen, die een indruk geven van de opvattingen van de deelnemers. De deelnemers kwamen uit alle sectoren van het onderwijs: B.O., L.B.O.; Havo; VWO; P.A.; universiteit. Zowel studenten (Nederlands en massacommunikatie) als docenten werkten mee.

1 Emancipatorisch onderwijs moet de leerlingen vooral bewust maken van de manipulatie waarvan ze het slachtoffer zijn. Pas dan zullen ze in staat zijn tot een bewuste keuze. Alle onderwijs houdt manipulatie in; ook daarvan moet de leerling (en de leraar) zich bewust zijn. Manipulatie is niet alleen beperkt tot de a.v.-middelen: ook de ontspanningslectuur is sterk manipulatief. Opvallend daarbij is dat de massa blijkbaar gemanipuleerd wil worden.

2 De a.v.-media kunnen een belangrijk hulpstuk zijn voor de wereldverkenning van kinderen.

3 De leerlingen moeten weerbaar gemaakt worden t.o.v. datgene wat via de media op hen afkomt.

4 Mogelijkheden van de media in het voortgezet onderwijs:

1 konkretisering van de leerstof;

2 observatiemiddel;

3 motivatiemiddel, zowel naar de leerlingen als naar de ouders toe;

4 mogelijkheden tot stemontwikkeling;

5 mogelijkheid tot het leggen van buitenschoolse contacten: met een bandrekorder dring je gemakkelijker door bij allerlei instanties.

Opnieuw blijkt uit dit resultaat dat het niet eenvoudig is een helder en eenduidig verband te leggen tussen de taak van de moedertaalleraar en de hantering, productief zowel als receptief - al lijkt dat laatste vrijwel helemaal buiten de discussie te vallen! - van de a.v.-media in de klas. Wel is er zicht op de waarde van de a.v.-media in het totaal van de onderwijsleersituatie.

6 't Wordt tijd een korte beschrijving te geven van wat de drie subgroepen, waarin de stroom zich verdeelde, gedaan hebben. Die activiteiten werden natuurlijk bepaald door de aanwezigheid van apparatuur op het kongres zelf.

Zo vreselijk veel was er niet:

- een eenvoudige videoset, bestaande uit: een kamera, een rekorder, een kleine monitor, een microfoon, twee luidsprekerboxen;
- een filmcamera (niet gebruikt) en een filmzonnnetje;
- een bandrekorder en een paar cassetterekorders;
- enkele fotokamera's.

Waarom de keuze tot het genoemde beperkt is gebleven, werd niet duidelijk. De eerste groep stelde zich tot doel: van eenzelfde gebeurtenis (iemand verlaat een vertrek, loopt over een lange gang en gaat door een deur naar buiten) twee video-registraties te maken. Door in beide registraties andere kamera-instellingen te kiezen, moest dezelfde gebeurtenis de ene keer bedreigend, de andere keer als blij en vrolijk overkomen. Omdat er geen geschikte apparatuur was, moest de groep dit plan laten varen. Het plan is toen gerealiseerd met de fotokamera. Bij de 'viewing' bleek het beoogde effect bij de

kijkers niet bereikt. De twee series foto's (± 25) vereisten veel toelichting.

De groep achtte de werkwijze toepasbaar op school - op welk type werd niet duidelijk -, maar gaf niet aan welke (moedertaal)onderwijsdoelstellingen ermee gerealiseerd werden.

De tweede groep koos als doel: een objectieve en een subjectieve reportage van het VON-congres. De eerste werd uitgevoerd in een foto-reportage. Bij de 'viewing' is die niet ter discussie gesteld. De tweede reportage koos als invalshoek een soort V.V.D.-mentaliteit. De reportage heette dan ook *VON-hof*: uit een serie foto's, een aantal interviews (Kokon, stroomleiding, deelnemers) en wat muziekopnames stelde de groep een video-reportage samen. Tijdens het werken was de groep tot ontdekking gekomen, dat een interviewer, gewapend met bandrekorder en kamera door de autoriteiten serieuzer wordt genomen en minder drempels hoeft te overwinnen. De groep dacht dat ook leerlingen dit effect konden leren hanteren. Video-apparatuur hanteren bleek erg moeilijk te zijn. De groep twijfelde eraan of de gevolgde werkwijze bruikbaar was in de klas; wel waren de groepsdeelnemers van plan in hun schoolpraktijk iets te gaan doen met de media.

De derde groep ging ongeveer te werk als de laatst beschrevene; aan de videoreportage voegde zij ook nog een 'video-diskussie' toe.

Ze koos als onderwerp: rehabilitatie van een oude stadskern en maakte foto's en geluidsopnamen in de binnenstad en op het stadhuis te Leiden.

Een ander resultaat van stroom 6 mag niet onvermeld blijven.

Iris Wassenaar stelde voor de deelnemers een zeer uitvoerige literatuurlijst School-media-maatschappij samen. Ze behandelt daarin:

I media in de school

- a. tijdschriften (5)
- b. boeken en tijdschriftartikelen (51)

II Media en maatschappij

- a. tijdschriften (6)
- b. readers en handboeken (11)
- c. boeken (28)

III Service

- a. instanties die films en ander audiovisueel materiaal verlenen (14)
- b. nuttige adressen (9)
- c. cursussen (4)

Deze literatuurlijst is, met enkele wijzigingen en aanvullingen verkrijgbaar bij het Nederlands Bibliotheek- en Lektuurcentrum, Dienst audio-visuele media, Postbus 2054, Den Haag (070-264351).

7 Iemand trekt langzaam de grote, zwarte gordijnen open; zonlicht valt binnen en we knipperen wat met de ogen: de viewing is voorbij: bijna een uur kijken en luisteren zitten erop: er is nog krap een uur om na te praten. Vragen over de opbouw en organisatie van het stroomprogramma t.o.v. de hantering van de media liggen voor de hand. Het oordeel is redelijk positief. Maar wat te doen met vragen als:

— Wat ga je met het geleerde doen in de praktijk?

- Wat zijn de effecten van wat je geleerd hebt op je moedertaalonderwijs?
- Wordt je eigen onderwijs nu duidelijk(er) emancipatorisch?

Zulke vragen moeten blijven liggen: er is geen tijd voor.

Toch zijn dat juist de kardinale vragen, zeker in verband met de verslaggeving naar de mensen die niet mee konden werken in de stroom. Daarom ga ik tenslotte kort in op deze vragen; ik licht ze toe vanuit mezelf en vanuit mijn ervaringen op dit kongres.

Voor het gemak - en gerekend in kommunale⁶ doelstellingen, lijkt me dat niet ten onrechte - *vereng* ik het moedertaalonderwijs even tot taalvaardigheidsonderwijs. Verder houd ik er duidelijk rekening mee, dat we in het gewone, maatschappelijk bezig zijn, de meeste tijd besteden aan receptieve activiteiten: luisteren en lezen; daaruit konkludeer ik dan, dat het aksent in het moedertaalonderwijs moet vallen op receptieve vaardigheden (waarbij ik uitdrukkelijk stel dat receptieve vaardigheden alles te doen hebben met activiteit, kritisch zijn en wat we ook maar meer aan progressieve onderwijsidealen formuleren!).

Een belangrijke moedertaaldoelstelling is dan: leren allerlei types tekst kritisch-evaluatief te verwerken op basis van een analyse-apparaat dat in de loop van het leerproces opgebouwd wordt. In zo'n kritisch-evaluatieve verwerking zit zeker een emancipatorisch element, als het gaat om de beantwoording van vragen als: Welk wereldbeeld, welke ideologie steekt er achter die tekst; kan ik me daarin vinden of moet ik dat bestrijden; waarom dan wel en hoe doe ik dat?⁷.

Traditionelerwijs beperken we in het onderwijs teksten tot *geschreven* teksten; zo'n beperking lijkt me onjuist. Zeker nu het ernaar uitziet dat het medium schrift aan belangrijkheid inboet en plaats moet maken voor andere media, zoals t.v. Tekst is ook: een brok gesprek, een gesproken betoog, een radioprogramma, een t.v.-programma, een film enz. Dit inzicht begint in het Nederlandse Moedertaalonderwijs door te dringen. Ik wijs op een artikel van Georg Lubbers, Het beeld in het moedertaalonderwijs; integratie van de t.v. en op het projekt Kritisch T.V.-kijken ontwikkeld door de Bij-scholing Nederlands.

Blijft de vraag: hoe draagt het kunnen hanteren door de leerlingen van media als video, fotokamera en bandrekorder bv. bij tot het bereiken van dit doel? Een vraag die in andere vorm: n.l.: In hoeverre draagt het zelf schrijven van teksten (bv. reclame-teksten) bij tot beter kritisch-evaluatief verwerken van teksten? al eerder gesteld is. Vanuit de losse pols zijn we vrijwel allemaal geneigd die vraag positief te beantwoorden; zeker weten doen we het niet. Daarom lijkt me juist voorzichtigheid geboden: zelf reclames schrijven kost weinig investeringen, zelf videoprogramma's maken zoveel te meer. En dan nog: Ontmaskering van de ongecontroleerde macht van een medium als t.v. door zelf de manipulatieve technieken te leren beheersen, houdt in ieder geval altijd het gevaar in, dat je niet aan de verleiding kunt ontkomen ze zelf te gaan gebruiken om gecontroleerde macht te kunnen uitoefenen.

Uit het bovenstaande blijkt wel dat ik op basis van mijn ervaringen in stroom 6 niet gemakkelijk de vragen uit het begin van deze paragraaf zou kunnen beantwoorden.

NOTEN

- 1 Ik doel hierbij op een stencil *Emancipatorisch taalonderwijs* dat de kernkoken heeft toegestuurd aan de verschillende stroomleiders, en op de stelling die geformuleerd was op het evaluatieformulier. Voor het gemak laat ik die hieronder volgen:
'Emancipatorisch (moedertaal)onderwijs moet individu en groep helpen kennis te verzamelen en vaardigheden en attitudes te ontwikkelen die nodig zijn om op een meer efficiënte wijze strijd te kunnen leveren tegen irrationele machten en geweldsstructuren in onze maatschappij, zodat een zich vernieuwde maatschappij ontstaat waarin macht en bezit door allen gelijkelijk worden gedeeld en kennis voor allen gelijkelijk toegankelijk is'.
- 2 BLOEM, R., *Film en verhaal-veranderingsprocessen*. In: Moer 1974:3/4, 201-206.
- 3 De stroomleiding van stroom 6 heeft dan ook geen contact gehad met de mensen die de vorige 'media-stromen' begeleidde.
- 4 In de volgende passages citeer ik uitgebreid de *Voorinformatie stroom Media VON-congres 3-6 april 1975*; ter verduidelijking heb ik de citaten tussen aanhalingstekens gezet. De voorinformatie bevatte eigenlijk alleen een tekst, die betrekking had op de onderwijstelevisieserie *De school in jouw leven*.
- 5 Ik ga niet in op de vertoning van de 3 programma's *De school in jouw leven* en de daarop volgende discussie met de regisseur van het programma en de leraren van de deelnemende scholen. Die discussie spitte zich hoofdzakelijk toe op de vraag: In hoeverre zijn de leerlingen erin geslaagd zelf een programma te maken. In de eindevaluatie bleek bovendien dat de meeste deelnemers dit programma-onderdeel niet hadden kunnen plaatsen in het totale programma.
- 6 Kommunale doelstellingen moeten door elke leerling bereikt worden. Voor het onderscheid tussen kommunale en differentiële doelstellingen verwijs ik naar Bulletin no. 3, december 1973 van het R.I.T.P.-projekt 0259, *Moedertaalonderwijs voor iedereen: wat is het doel ervan*.
- 7 Voor een (nog niet volledige) lijst van doelstellingen m.b.t. kritisch-evaluatief lezen verwijs ik naar het in noot 6 genoemde Bulletin, nu no. 11, januari 1975.
- 8 LUBBERS, G. J., *Het beeld in het moedertaalonderwijs; integratie van de t.v.* In: Nederlands; tijdschrift voor moedertaalonderwijs 1975/1, 1-17. Ter begeleiding van het projekt *Kritisch t.v.-kijken* schreef Hannie van Overbruggen een syllabus *Kritisch t.v.-kijken* (code S 253), Bijscholing Nederlands, p.a. P.D.I., Budapestlaan 6, De Uithof, Utrecht). In een van de volgende nummers van Moer zal hiervan een bewerking verschijnen.